

УДК 94:327(497.1:450)"1957/1962"
329.14/.15(450)"1957/1962"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2022.2.mis.153-185>

Оригинални научни рад

Примљен: 23. 3. 2022.

Прихваћен: 29. 6. 2022.

Саша МИШИЋ

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
sasa.misic@fpn.bg.ac.rs

**„Не може се више поновити 1948. година!“
Југославија и италијански комунисти и социјалисти 1957–1962.**

АПСТРАКТ: Рад представља анализу односа између Југославије и две најзначајније партије италијанске левице: Комунистичке партије Италије (КПИ) и Социјалистичке партије Италије (СПИ), у периоду када су поново били заоштрени југословенско-совјетски односи, и настоји да објасни на који начин је спор на релацији Београд–Москва утицао на односе југословенских комуниста са овим италијанским партијама.

Кључне речи: Југославија, Социјалистичка партија Италије, Комунистичка партија Италије, СССР, сарадња

Крајем 1956, након краткотрајног помирења, односи између Југославије и Совјетског Савеза поново су почели да се кваре. Нове неспоразуме изазвао је низ догађаја из те године, од којих су одлучујући били везани за бурна револуционарна дешавања у Мађарској у октобру и новембру, а нарочито они везани за судбину председника владе ове земље Имреа Нађа (Nagy Imre). Неслагања око узрока кризе у Мађарској, око начина на који је СССР војно интервенисао и како се опходио према Нађу довела су до оштро интонираног говора Јосипа Броза Тита у Пули половином новембра. Уследила је полемика која је обележила крај 1956. и почетак наредне године.¹

1 Svetozar Rajak, *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War: Reconciliation, comradeship, confrontation, 1953–1957*, (London, New York: Routledge, 2011), 178–

На почетку су се обе стране трудиле да озбиљније не поремете међудржавне и међупартијске односе. Ипак, новембра 1957. размирице су се појачале. Тада је на скупу одржаном у Москви и посвећеном обележавању четрдесетогодишњице Октобарске револуције Југославија одбила да стави потпис на Декларацију 12 комунистичких партија на власти, документ који је требало да представља пролог за стварање неког новог Информбироа. Све је ескалирало наредне 1958. након VII конгреса Савеза комуниста Југославије (СКЈ) и неслагања Совјета са партијским програмом југословенских комуниста. Тада је спор поново постао јаван и обележио је неколико наредних година.² Мада није попримио размере сукоба из 1948, утицао је не само на југословенско-совјетске односе већ и на тек успостављену сарадњу Југославије са другим комунистичким партијама. Београд се тако поново нашао у позицији да тражи начине како да одржи своје позиције међу комунистима, нарочито када су у питању партије које је сматрао себи најблиским. То се посебно односило на Комунистичку партију Италије, али и њој блиску Социјалистичку партију Италије.³

Вреће које је током 1956. захватило комунисте широм света није заобишло ни Италију. Тајни реферат Никите Хрушчова (Никита Сергеевич Хрущёв) на XX конгресу Комунистичке партије Совјетског Савеза, дешавања у Пољској и нарочито поменути догађаји у Мађарској снажно су утицали на странке италијанске левнице. Руководство КПИ на челу са генералним секретаром Палмиром Тољатијем (Palmiro Togliatti) подржало је совјетску интервенцију у Мађарској, што је довело до превирања у странци. Овај потрес ипак није оставио веће последице, па се партија убрзо консолидовала.⁴

200; Đoko Tripković, *Jugoslavija i SSSR: 1956–1971*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013), 48–73.

2 Dragan Bogetić, „Drugi jugoslovensko-sovjetski sukob. Sudar Titove i Hruščovljeve percepcije politike miroljubive koegzistencije”, *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961*, zbornik radova, ur. Slobodan Selinić, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008), 49–65; Rajak, *Yugoslavia and the Soviet Union*, 201–205; Tripković, *Jugoslavija i SSSR*, 73–95.

3 Поред наведених партија, на италијанској левици је деловала и Социјалдемократска партија Италије. И поред покушаја чињених 1957, Југославија током проучаваног периода није успоставила званичне везе са социјалдемократима. О контактима са овом партијом видети: Архив Југославије (АЈ), фонд 507, Савез комуниста Југославије, Комисија за међународне односе и везе (IX), 48/V.

4 О ставу КПИ према револуцији у Мађарској, између осталог, видети: Alexander Höbel (a cura di), *Il PCI e il 1956. Scritti e documenti dal XX Congresso del Pcus ai fatti d'Ungheria*, (Napoli: La Città del Sole, 2006); Victor Zaslavsky, *Lo stalinismo e*

Социјалистичка партија Италије је, са друге стране, готово једнодушно осудила совјетску интервенцију.⁵ Ипак, ни СПИ није могла да избегне поделе, али оне нису биле само последица промењеног односа према СССР-у већ и према КПИ. Наиме, две партије су још 1934. потписале, а ратне 1943. обновили такозвани *пакт акционог јединства*,⁶ па је заједничко политичко наступање КПИ и СПИ обележило наредну деценију. По томе су биле јединствене међу партијама левице у Западној Европи. Међутим, овај савез је почео да слаби већ од парламентарних избора одржаних 1953. године, а различите оцене мађарских догађаја додатно су продубиле постојећи јаз. Преломну тачку у „аутономистичкој“ политици СПИ представљао је њен XXXII партијски конгрес одржан фебруара 1957. у Венецији на коме је дошло до одбацивања *пакта акционог јединства* и фактичког краја ове „италијанске аномалије“.⁷

Слабљење савеза са КПИ означило је прекретницу у политици СПИ и почетак процеса њене социјалдемократизације и приближавања табору европских социјалистичких и социјалдемократских партија.⁸ На том путу логичан корак био је у правцу приближавања Социјалдемократској партији Италије. Тако се готово десет година након раскола поново појавила идеја о уједињењу ове две партије.⁹ Међутим, проблем СПИ је био у томе што је била подељена на најмање две струје које су различито виделе њену будућност. Лидер партије Пјетро Нени (Pietro Nenni) предводио је такозвану струју аутономиста, заговорника одвајања од комуниста и самосталнијег наступања у међународном радничком покрету, а насупрот њима

la sinistra italiana. Dal mito dell'Urss alla fine del comunismo, 1945–1991, (Milano: Mondadori, 2004), 185–203; Aldo Agosti, *Palmiro Togliatti: A biography*, (London, New York: I. B. Tauris, 2008), 241–244; Silvio Pons, *The Global Revolution. A History of International Communism 1917–1991*, (Oxford: Oxford University Press, 2014), 215–216.

5 Paolo Mattera, *Storia del PSI, 1892–1994*, (Roma: Carocci editore, 2010), 165–167; Maurizio Degl'Innocenti, *Storia del PSI. (Vol 3). Dal Dopoguerra ad Oggi*, (Roma: Editori Laterza, 1993), 215–219; Giovanni Scirocco, *“Politique d'abord”. IL PSI, la guerra fredda e la politica internazionale (1948–1957)*, (Milano: Edizioni Unicopli, 2010), 207–222; Ilaria Favretto, *The Long Search for a Third Way. The British Labour Party and the Italian Left since 1945*, (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 26–27.

6 Mattera, *Storia del PSI*, 116; Degl'Innocenti, *Storia del PSI*, 5.

7 Favretto, *The Long Search*, 26.

8 Исто.

9 Degl'Innocenti, *Storia del PSI*, 209–214; Scirocco, *“Politique d'abord”*, 191–202.

била је левица партије која се залагала за наставак блиске сарадње са КПИ.¹⁰

Сви наведени догађаји затекли су Југословене на почетку процеса успостављања сарадње са партијама италијанске левце. Са комунистима су односи обновљени октобра 1956. када је Београд посетила званична делегација КПИ.¹¹ Након формалног обнављања односа, нова прилика за сусрет партијских званичника указала се децембра исте године, за време VIII конгреса КПИ, на који је СКЈ послао делегацију.¹² Без обзира на поједине несугласице, нарочито због различитих оцена дешавања у Мађарској, обнављањем односа биле су задовољне обе партије, а на завршним разговорима одржаним у Венецији договорен је оквирни програм сарадње за наредни период.¹³ За Београд је било важно да је КПИ, упркос свим притисцима, наставила да развија сопствени италијански пут у социјализам и да је показала разумевање за југословенску политику остајања изван лагера. Југословени су такође поштовали настојања Тољатија да буде помириатељ и покуша да ублажи несугласице које је СКЈ имала са совјетском и другим комунистичким партијама. Италијански комунисти су, са друге стране, показивали задовољство што Београд и Москва нису прекинули односе, што је значило да могу наставити сарадњу са Југословенима без опасности да због тога буду под лупом осталих комунистичких партија.

10 Поред Ненија, најзначајније фигуре аутономиста биле су: Рикардо Ломбарди (Riccardo Lombardi), Франческо Де Мартино (Francesco De Martino) и Ђовани Пјерачини (Giovanni Pieraccini). Левицу партије противници су називали „carristi” (тенкисти), због подршке совјетској интервенцији у Мађарској, а заправо због жеље да наставе сарадњу са КПИ. Најзначајније личности биле су: Тулио Векијети (Tullio Vecchiotti), Дарио Валори (Dario Valori) и Лелио Басо (Lelio Basso). Поделу ипак треба узети условно, будући да су обе струје биле подељене на бројне фракције. Mattera, *Storia del PSI*, 175.

11 О обнављању односа видети: Bogdan Živković, „Inspiring Dissent: Yugoslavia and the Italian Communist Party during 1956”, *Tokovi istorije* 3/2021, 171–198; Saša Mišić, „Yugoslav Communists and the Communist Party of Italy, 1945–1956”, *Italy's Balkan Strategies (19th–20th Century)*, ed. Vojislav Pavlović, (Belgrade: Balkanološki institut SANU, 2015), 281–292; Саша Мишић, „Обнављање односа између Савеза комуниста Југославије и Комунистичке партије Италије 1955–1956. године”, *Токлови историје* 2/2013, 121–145; Marco Galeazzi, *Togliatti e Tito. Tra identità nazionale e internazionalismo*, (Rome: Carocci editore, 2005), 144–159; Maurizio Zuccari, *Il ditto sula piaga. Togliatti e il Pci nella rottura fra Stalin e Tito 1944–1957*, (Milan: Mursia, 2008), 299–370.

12 AJ, 507/IX-48/1-157, Материјал делегације СКЈ на VIII Конгресу КПИ.

13 Исто.

Половином 50-их било је назнака да би могло да дође до успостављања односа Југославије са Социјалистичком партијом Италије, чак и пре него са КПИ, али се то ипак није догодило.¹⁴ До првог званичног сусрета делегације Социјалистичког савеза радног народа Југославије (ССРНЈ), као представника Југославије у контактима са социјалистичким партијама, и СПИ дошло је марта 1957.¹⁵ Током вишедневног боравка у Југославији социјалисти предвођени члановима дирекције Векијетијем и Валоријем имали су прилике да у сусретима са државним званичницима рашчисте неспоразуме из претходног периода и утемеље будућу сарадњу. У два наврата разговарали су са генералним секретаром ССРНЈ Едвардом Кардељом, а састали су се и са Титом на Ванги последњег дана посете. Током разговора представници СПИ су правдали свој однос према Југославији након 1948. и пристајање на ставове Информбироа потребом да се одржи јединство са КПИ и тако спречи слом радничког покрета у Италији. Отворено тршћанско питање је било, такође, камен спотицања између две партије у периоду након Другог светског рата. Како у другој половини 50-их наведена питања нису била у првом плану, социјалисти су сматрали да се отворио широки простор за сарадњу и да две партије могу да одиграју „специјалну улогу у радничком покрету Европе“. У основи се налазило размишљање да Југославија треба да се бори за „демократизацију комунизма“, док је задатак СПИ требало да буде да на Западу „створи услове за слабљење империјализма“.¹⁶

Београд је делио мишљење да две стране, као самосталне политичке снаге невезане за постојећу блоковску поделу света, имају специфичну позицију у оквирима европског радничког покрета. Југословенске ставове социјалистима је најдетаљније изнео Кардељ. Он је изложио стару југословенску идеју формулисану још почетком 50-их у чијем средишту је било настојање да се створи широки фронт који би чиниле све „прогресивне снаге“, што је подразумевало комунистичке и социјалистичке партије као и све „антиимперијалистичке снаге“. Кардељ је притом наглашавао како су комунисти и соција-

14 О покушајима да се успостави сарадња пре 1957. видети: Saša Mišić, „Per non rimanere soli“. La Jugoslavia e la sinistra italiana, 1948–1957”, *Nuova Rivista Storica* CII, 2018, 133–162.

15 АЈ, 507/IX-48/IV-61, Посета делегације Социјалистичке партије Италије Југославији.

16 Исто, Стенографске белешке о завршним разговорима Социјалистичког савеза радног народа Југославије и делегације Социјалистичке партије Италије, одржаним 31. марта 1957. на Бледу, Дискусија Тулија Векијетија.

листи „у ствари две стране једног јединственог процеса“.¹⁷ На основу овога био је јасан и однос Југословена према удаљавању КПИ и СПИ и разбијању пакта акционог јединства. У складу са политиком очувања јединства унутар међународног радничког покрета, Београд се залагао за наставак сарадње италијанских комуниста и социјалиста у било којој форми.¹⁸ О важности окупљања „прогресивних снага“ и потреби да се води ванблоковска политика са акцентом на „коезистенцији народа и држава са различитим државним системима“, социјалистима је говорио и Тито на Ванги.¹⁹ Било је очигледно да би подударност ставова на пољу спољне политике могла да постане угаони камен будуће сарадње и да Југославија управо на овом пољу доживљава СПИ као одговарајућег партнера.

Делегација СПИ вратила се у Италију са веома повољним утисцима и уверењем како готово да нема разлике у ставовима између две стране.²⁰ Југословени су такође позитивно оценили посету, уз констатацију да су везе са италијанским социјалистима биле необично важне због њихове антиблоковске политике, без обзира на то што ова партија није представљала значајну снагу међу европским социјалистичким партијама.²¹ Једину недоумицу Београд је имао око тога у којој мери ће доминантна аутономистичка струја на челу са Ненијем прихватити и подржати ставове Векијетијеве групе.²² Поред неповерења према самом Ненију, о чему ће доцније бити више речи, биле су спорне и неке идеолошке поставке ове струје, нарочито одбацивање револуције као јединог средства да се дође до социјализма и инсистирање на парламентарној демократији као јединој стварној демократској формули.²³ И поред тога, успостављање званичних веза пружало је могућност за широку сарадњу. Међутим, било је при-

17 Исто, Дискусија Едварда Кардеља.

18 Исто. - Чланови делегације СПИ сагласили су се са овим ставом, будући да су и Векијети и Валори припадали струји у партији која се залагала за одржавање најближих веза са КПИ.

19 АЈ, 507/IX-48-IV/62, Разговор са делегацијом Социјалистичке партије Италије, 1. април 1957.

20 Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСП), 1957, Поверљива архива, Италија, к. 41, бр. док. 48358, Разговор аташеа амбасаде у риму Луке Солдића са Ренатом Панцијеријем (Renato Penzieri), 4. април 1957; Исто, 47540, Телеграм амбасаде из Рима упућен Државном секретаријату за иностране послове (ДСИП), 5. априла 1957.

21 АЈ, 507/IX-S/a-58, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне односе ССРНЈ, 29. април 1957.

22 Исто.

23 АЈ, 507/IX-48-IV/74, Социјалистичка партија Италије.

метно да је током 1957. мало тога остварено.²⁴ Разлоге треба тражити на обе стране. Социјалистичка партија Италије је била у некој врсти унутрашњег превирања, па је опрезно приступала контактима са Београдом. Југословени су, пак, акценат ставили на развијање односа са КПИ, а сарадња са социјалистима није била у првом плану.

На запостављање сарадње са СПИ утицало је и инсистирање италијанских комуниста да имају што тешње везе са Југославијом. Оквирни план сарадње са КПИ, договорен децембра 1956. у Венецији, био је детаљно прецизиран почетком наредне године и садржао је четрнаест тачака. Највећи број тачака предвиђао је сусрете и разговоре партијских делегација и то: књижевника, омладинских организација, синдикалних активиста, стручњака из области пољопривреде и задругарства, потом размену предавача, сарадњу на пољу филма, учествовање на трибинама и научним скуповима, сарадњу издавачких кућа и публиковање дела најзначајнијих аутора за обе партије, попут дела Антонија Грамшија (Antonio Gramsci).²⁵

Бољој сарадњи требало је да допринесе и именовање двојице новинара са задатком да буду непосредна веза између партија. На тај начин би били заобиђени контакти преко југословенске амбасаде у Риму, уз образложење да је члан дипломатског кора морао бити „више обавезан“ и да су му зато многа врата била затворена. Југословени су на почетку именовали Франу Барбијерија дописника *Танјуга* из Рима, а доцније је у Италију отпутовао Душан Поповић у својству извештача *Борбе* из ове земље. Комунистичка партија Италије је у Београд послала Мауриција Ферару (Maurizio Ferrara), новинара партијског дневника *L'Unita*,²⁶ кога је марта 1958. заменио Серђо Серге (Sergio Segre). Серге је извештавао до септембра, када је због кварења међупартијских односа повучен из Београда.

Већ током априла 1957. готово половина плана била је реализована, па се почело говорити о успостављању „радних односа“ између две партије.²⁷ Како је време пролазило Југословенима је,

24 У наведеном периоду Југославију су посетиле делегације Федерације СПИ из Болоње и делегација пограничних крајева Удина, Горице и Трста. АЈ, 507/IX-S/a-71, Извештај о међународним везама Савеза комуниста Југославије и Социјалистичког савеза радног народа Југославије за 1957.

25 АЈ, 507/IX-48/I-170, Програм акције у оквиру сарадње КПИ и СКЈ.

26 АЈ, 507/IX-48/I-159, Допис Луиђија Лонга упућен Вељку Влаховићу, 4. јануар 1957.

27 АЈ, 507/IX-S/a-58, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне односе ССРНЈ од 29. априла 1957.

међутим, било све очигледније да КПИ има намеру да на неки начин монополизује односе са Београдом и да их користи у унутарполитичке сврхе. То је нарочито било видљиво приликом боравка у Југославији чланова Дирекције партије Марија Аликате (Mario Alicata) и Ђанкарла Пајете (Giancarlo Pajetta) августа исте године.²⁸ Они су у разговорима затражили помоћ Југословена у пропаганди пред парламентарне изборе у Италији, који је требало да се одрже на пролеће 1958. Намера КПИ била је да у ту сврху искористе могућности Радио Копра. Како је ова радио-станица била веома слушана у Италији, требало је да током емитовања програма фаворизује италијанске комунисте. Још један сегмент сарадње на који је КПИ желела да има монопол био је онај економске природе. Наиме, они су желели да преко предузећа под својом контролом преузму што већи део трговинских послова између Италије и Југославије. У том циљу намеравали су да пошаљу у Београд посебну делегацију на челу са Аригом Болдринијем (Arrigo Boldrini).²⁹ Такође, намеравали су да буду што присутнији на пољу културе, па су упорно инсистирали на томе да се оснује једно друштво југословенско-италијанског пријатељства. Југословени, пак, нису имали намеру да пристану на овај монопол, па је то могао бити разлог за повремене примедбе КПИ да Београд кочи сарадњу.³⁰ Како год било, до краја 1957. план из Венеције био је у потпуности испуњен, а покренута су и нека нова питања.³¹

Ако су односи са комунистима и социјалистима током 1957. ишли у истом правцу – мада не и подједнаком брзином – ствари су се почеле мењати почетком наредне године. Одбијање Југословена да потпишу московску декларацију новембра 1957. унело је зебњу у редове КПИ. Ипак, руководство ове партије и даље је наступало са

28 АЈ, 507/IX-48/1-96, Материјал о боравку М. Аликате и Ђ. Пајете у Југославији августа 1957.

29 У питању је била пракса коју је КПИ примењивала и у сарадњи са другим социјалистичким државама (АЈ, 507/IX-S/a-65, Стенографске белешке са састанка комисије за међународне односе ССРНЈ, 26. октобар 1957). И поред више најава, током 1957. и 1958. економска делегација није дошла у Југославију.

30 АЈ, 507/IX-S/a-68, Стенографске белешке са састанка комисије за међународне односе ССРНЈ од 18. јануара 1958.

31 АЈ, 507/IX-S/a-71, Извештај о међународним везама Савеза комуниста Југославије и Социјалистичког савеза радног народа Југославије за 1957.

позиције помиритеља и залагало се за решавање све оштрије расправе на релацији Београд–Москва.³² У односима са Југословенима још увек је владала атмосфера пријатељства, а динамична сарадња је настављена. За 1958. био је сачињен амбициозан план, који је поред форми сарадње из претходне године предвиђао и могућност да се изађе из билатералних оквира и да о појединим питањима разговарају представници више комунистичких партија.³³

Све планове је покварио VII конгрес СКЈ, одржан у Љубљани априла 1958. Нацрт партијског програма, који су Југословени обелоданили уочи конгреса, није био по вољи совјетске и осталих комунистичких партија, па су одлучиле да не шаљу своје делегате у Љубљану.³⁴ Ову одлуку следила је и КПИ, која није послала делегате, већ је у својству посматрача упутила члана Централног комитета и директора *L'Unité* Алфреда Рајхлина (Alfredo Reichlin). Он је, у складу са ставовима дирекције своје партије, имао негативан однос према конгресу, износио оптужбе на рачун Нацрта програма и критиковао поједине ставове изношене у конгресним рефератима југословенских руководилаца. То се нарочито односило на спољнополитичка питања, ставове Југословена по питању блокова и поједине оцене везане за стање у међународном радничком покрету. Рајхлиново запажање да је конгрес антисовјетски настројен није се разликовало од оцена Совјета и других комунистичких партија.³⁵ Ипак, реторика КПИ након конгреса није била тако оштра као код других комунистичких партија. Разлоге треба тражити у предстојећим парламентарним изборима у Италији, због којих руководству италијанских комуниста није одговарала отворена свађа са Београдом.³⁶ Они су се прибојавали да би ову ситуацију могла да искористи СПИ и преотме јој део гласова на парламентарним изборима.³⁷

Забринутост КПИ да би им социјалисти због Југославије могли узети гласове на предстојећим изборима могла је имати основа

32 Galeazzi, *Togliatti e Tito*, 185.

33 AJ, 507/IX-S/a-78, Извештај о међународним везама Савеза комуниста Југославије и Социјалистичког савеза радног народа Југославије у 1958. години.

34 Dragan Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006), 187–199.

35 Galeazzi, *Togliatti e Tito*, 181–182; AJ, 507/IX-48/I-217, Забелешка о боравку посматрача Комунистичке партије Италије на VII конгресу СКЈ.

36 Galeazzi, *Togliatti e Tito*, 182.

37 Рајхлин је током конгреса у више наврата саопштио домаћинима да је могућ један овакав развој догађаја. AJ, 507/IX-48/I-217.

будући да је СПИ била једна од ретких партија која је на VII конгрес СКЈ упутила делегате а не посматраче. Италијански социјалисти су у Љубљану послали члана Централног комитета Ђанија Алазија (Gianni Alasia) и Руђера Амадуџија (Ruggero Amaduzzi). Упућивање своје делегације СПИ је окарактерисала као „доказ интересовања са којим се прати СКЈ“ и „братског осећаја“ који постоји између две партије.³⁸ Слањем делегата социјалисти су желели да покажу како се њихови ставови разликују од КПИ, али су и сами били забринуте око тога како ће овај конгрес утицати на њихову позицију у Италији.³⁹ Зато су Алазија и Амадуџи добили „врло ограничена“ овлашћења, да се понашају као посматрачи, да скупљају информације, избегавају службене разговоре и пажљиво мотре на поступке других, нарочито Рајхлина. Ипак, након почетне уздржаности, обојица су почела да наступају све отвореније и присније према домаћину. На крају се Алазија обратио конгресу и чак дао изјаву за радио.⁴⁰

Да је СПИ од почетка 1958. све више настојала да се приближи Београду, могли су се уверити и чланови делегације ССРНЈ, која је још почетком фебруара била у званичној посети овој партији. Утисци са којима су се вратили из Италије били су веома позитивни. Како је то оценио вођа делегације Јован-Жарко Веселинов, иза љубазности и предусретљивости коју су социјалисти показивали на сваком кораку нису стајали само формални разлози и настојање да се веза са Београдом искористи у унутарполитичке сврхе, већ искрена жеља за сарадњом.⁴¹

Док су односи Југославије са СПИ били све приснији то се не може рећи и за везе са италијанским комунистима. Наиме, КПИ је након VII конгреса СКЈ одустала од улоге помиритеља у решавању спора између Београда и Москве и почела све доследније да прати совјетску политику према Југословенима.⁴² То се могло видети и из детаља којима су обе стране придавале велику пажњу, попут рођенданских честитки лидера две партије. Титова честитка Тољатију 26. марта за његов шездесет пети рођендан, поред личних жеља, садржала је и позив за

38 AJ, 507/IX-48/IV-83, Допис Социјалистичке партије Италије упућен СКЈ 18. априла 1958.

39 AJ, 507/IX-48/IV-84, Боравак делегације Социјалистичке партије Италије у Југославији.

40 Исто.

41 AJ, 507/IX-S/a-71, Стенографске белешке Комисије за међународне везе ССРНЈ од 24. фебруара 1958.

42 Galeazzi, *Togliatti e Tito*, 186-187.

даље развијање међупартијске сарадње, на шта је Тољати одговорио изразима „братске солидарности“ према СКЈ.⁴³ Након два месеца Тољати је честитао рођендан Титу, али је сада у питању била хладна размена пар куртоазних речи.⁴⁴ Исто тако, КПИ није прихватила више пута поновљен позив Влаховића да се представници две партије састану и рашчисте новонастале неспоразуме.⁴⁵ Позив је одбијен уз образложење да би један такав сусрет у атмосфери створеној након VII конгреса могао да буде „са више страна злоупотребљен“.⁴⁶ Италијански комунисти ипак нису одбијали одржавање личних веза у незваничној форми, а прихватили су и несметану размену информација и материјала. Тако је дотадашња жива активност између партија замрла, а контакти су поново били измештени изван очију јавности.

Прилику да о новонасталој ситуацији разговара са лидерима КПИ поново је добио Антон Вратуша, који је и након прекида 1948. у име југословенских комуниста одржавао незваничне везе са италијанским комунистима.⁴⁷ Вратуша се половином септембра састао са Луиђијем Лонгом (Luigi Longo) и Пајетом у Риму. Они су му образложили разлоге због којих су морали да се „политички ограде“ од ставова СКЈ. Наиме, Лонго и Пајета су оптужили Југословене како су пре и после VII конгреса ставили СССР и САД у исту раван и на тај начин „изједначили кривца“ за постојећу блоковску подељеност света. Наведена политика отежала је позиције италијанским комунистима на пољу унутрашње политике, пошто им је СКЈ на тај начин онемогућила да нападају САД и друге државе Запада као искључиве кривце за блоковску поделу. Ипак, Лонго и Пајета били су једногласни када су на Вратушино помињање новог раскола, попут оног из 1948, ускликнули: „Не може се више поновити 1948. година!“ Ово је навело Вратушу на закључак да је позиција КПИ била таква да им је било драго што Југословени нису поново изоловани, али и криво што не могу да активно учествују у развијању међупартијске сарадње.⁴⁸

43 АЈ, 507/IX-48/1-213.

44 АЈ, 507/IX-48/1-229.

45 АЈ, фонд 142, Социјалистички савез радног народа Југославије (I), фасцикла 36, Стенографске белешке са састанка Комисије за међународне везе СКЈ и ССРНЈ одржаног 28. јуна 1958; АЈ, 507/IX-48/1-223, Забелешка Антона Вратуше о разговору са Луиђијем Лонгом и Ђанкарлом Пајетом. 18. септембар 1958.

46 АЈ, 507/IX-48/1-223

47 Мишић, „Обнављање односа“, 127–128.

48 АЈ, 507/IX-48/1-223, Забелешка Антона Вратуше о разговору са Луиђијем Лонгом и Ђанкарлом Пајетом, 18. септембар 1958.

Социјалистичка партија Италије се након VII конгреса СКЈ није укључивала у антијугословенску кампању, већ је путем написа у својим партијским листовима пружала подршку Београду. То је мотивисало Југословене да још више пажње посвете овој партији. Половином јуна Влаховић се личним писмом обратио Ненију и предложио му активирање плана сарадње, који је био начелно договорен током посете делегације ССРНЈ Италији фебруара месеца. Лидер СПИ је након месец дана у име дирекције партије прихватио предлог и о томе обавестио Београд.⁴⁹ Да је и сам Нени, до тада прилично резервисан у изјавама, почео да показује веће интересовање за Југословене, постало је јасно крајем јула током његовог разговора са амбасадором у Риму Дарком Чернејем. Нени је констатовао како су ставови СПИ и југословенских комуниста идентични по бројним спољнополитичким питањима и пружио је подршку Београду у спору са Совјетима. Том приликом се поново заложио за интензивирање сарадње.⁵⁰

Све наведено резултирало је коначним уобличавањем плана сарадње током септембарског сусрета Вратуше и Векијетија у Риму.⁵¹ Он је садржао дванаест тачака и предвиђао је размену новинара и предавача, а Југославију је требало да посети више делегација СПИ са задатком да проучавају југословенско искуство на пољу синдикалног организовања, функционисања радничких савета, културног и школског система и социјалног старања. Посебна тачка односила се на посету Југославији групе градоначелника из редова социјалиста. Једном тачком били су планирани разговори о стању у међународном радничком покрету тако што је за половину наредне 1959. било предвиђено организовање сусрета представника више социјалистичких партија које су имале исте спољнополитичке ставове као СПИ и Југословени. Радило се о јапанским и чилеанским социјалистима, те израелском МАПАМ-у.⁵² И када се чинило да ће током јесени 1958. кренути конкретне активности, до тога није дошло. Југословени су стекли уверење да су изјаве СПИ о „братским односима“ две партије само фасада иза које нема садржаја, те да односи заправо стагнирају.⁵³ Разлоге за овакво понашање социјалиста

49 АЈ, 507/IX-48/IV-85, Преписка Вељка Влаховића и Пиетра Ненија.

50 АЈ, 507/IX-48/IV-86, Забелешка о разговору Д. Чернеја са П. Ненијем, 26. јул 1958.

51 АЈ, 142/I-40, План сарадње са СПИ послат Векијетију 19. септембра 1958.

52 Исто.

53 АЈ, фонд 837, Кабинет председника Републике (КПР), I-3-а/44-13, Пријем секретара Социјалистичке партије Италије Пиетра Ненија.

видели су у унутарпартијским поделама и настојању струје блиске КПИ да закочи сарадњу.⁵⁴

Развој догађаја у СПИ почетком наредне године показао је да су Југословени имали право. На XXXIII партијском конгресу одржаном половином јануара у Напуљу Ненијеви аутономисти однели су дефинитивну превагу над ривалским струјама у странци.⁵⁵ То је омогућило СПИ да убрза потрагу за респектабилном партијом у међународном окружењу са којом би могла да успостави блиску сарадњу и на тај начин стекне оно што историчарка Фаврето дефинише као „међународну и унутрашњу легитимацију“.⁵⁶ Док се губитничка струја у партији окупљена око Векијетија везала за КПИ и Москву,⁵⁷ већински аутономисти усмерили су погледе ка западноевропској левици, нарочито ка Лондону и Лабуристичкој партији, због одлучујућег утицаја ове странке на рад Социјалистичке интернационале, у чије редове је СПИ желела да уђе.⁵⁸ Међутим, приближавање лабуристима текло је споро, нарочито због непријатељског става који је према италијанским социјалистима имао лидер ове партије Хју Гејцкел (Hugh Gaitskell).⁵⁹ Чини се да је то могло мотивисати социјалисте да донесу одлуку да сву пажњу усмере ка Београду. Назнаке наведеног могле су се видети већ током напуљског конгреса када су присутни делегати аплаузом поздрављали свако помињање Југославије, нарочито када је прочитан поздравни телеграм Едварда Кардеља.⁶⁰

Блискост ставова у питањима спољне политике утицала је на то да Београд веома позитивно оцени промене које је социјалистима донео напуљски конгрес. Политика СПИ дефинисана је као „реалистичнија“ од оне коју је водила КПИ, а правац којим су кренули Нени и његови аутономисти оцењен је као: „данас једино могућ с обзиром

54 Исто; АЈ, 142/1-40, Извештај амбасаде из Рима упућен ССРНЈ 12. новембра 1958.

55 О стању у СПИ уочи и током напуљског конгреса детаљније у: Mattera, *Storia del PSI*, 174–176; Degl' Innocenti, *Storia del PSI*, 258–260.

56 Favretto, *The Long Search*, 11.

57 Група око Векијетија и Валорија је почела да гради свој апарат унутар странке и захваљујући финансијској помоћи СССР-а током лета 1959. основала је свој часопис *Mondo Nuovo*. Mattera, *Storia del PSI*, 178.

58 О односима СПИ и Лабуристичке партије: Ilaria Favreto, „La nascita del centro-sinistra e la Gran Bretagna. Partito socialista, laburisti, Foreign Office“, *Italia contemporanea* 2/1996, 5–44.

59 Исто, 33.

60 ДАМСП, ПА, 1959, Италија, ф. 49, 411052, Социјалистички конгрес и његов одраз на италијанску политичку ситуацију; Исто, 44 605, Извештај амбасаде из Рима о XXXIII Конгресу Социјалистичке партије Италије, 10. фебруар 1959. године.

на компликовану италијанску ситуацију. На основу оног што је речено и урађено на Конгресу и после њега, не постоје разлози за сумњу у искреност намера Ненија и његових присталица као што их изражавају левица и комунисти⁶¹. Зато је код Југословена доминирао утицај да су ставови СПИ од свих партија западноевропске левце били најблискији позицијама које су и они заузимали. То их је водило ка закључку како је ново руководство социјалиста заиста наклоњено добрим односима и да „жели да развије честе и директне сусрете са СКЈ“⁶². Званичници у Београду били су мишљења да је један од главних мотива СПИ да интензивира сарадњу са Југословенима било настојање да се изађе из унутрашње изолације због притиска „буржоаских партија“ са једне и КПИ са друге стране.⁶³

Све наведене оцене убрзо су се показале као тачне. Припадник аутономистичке струје Ломбарди, који је након конгреса дошао на чело комисије за међународну сарадњу СПИ уместо Векијетија, непосредно након преузимања дужности уверавао је Југословене да ће социјалисти отпочети са реализацијом раније договореног плана сарадње.⁶⁴ Ломбарди је инсистирао на „искреној“ и „плодној“ сарадњи која би се заснивала на „чврстим темељима и искреним односима“ и то како у међупартијским контактима тако и на ширем плану међународног радничког покрета. Напоменуо је, такође, како везу са Југославијом „не сматра као нешто спорадично и привремено“, већ као „неопходност у даљем развоју и наступајућим догађајима“.⁶⁵

Дирекција СПИ је већ половином марта 1959. послала у Београд свог новог члана Ђованија Пјерачинија (Giovanni Piearccini) са задатком да домаћине директно упозна са ставовима партије према унутрашњој и спољној политици. Требало је да он са ССРНЈ још једном размотри и прецизира раније договорене облике сарадње.⁶⁶

61 ДАМСП, ПА, 1959, Италија, к. 49, 411052.

62 Исто, 427144, Строго поверљиви извештај амбасаде из Рима упућен ДСИП-у 15. октобра 1959.

63 АЈ, КПР, I-3-а/44-13, Пријем секретара Социјалистичке партије Италије Пиетра Ненија; Исто, I-5-b 44/7, Забелешка о разговору Ђентилиа и Кардеља; ДАМСП, ПА, 1959, Италија, к. 49, 410081, Телеграм амбасаде из Рима упућен ДСИП-у 11. априла 1959.

64 ДАМСП, ПА, 1959, Италија, к. 49, 416618, Забелешка о италијанској унутрашњој ситуацији, спољној политици и југословенско-италијанским односима.

65 Исто, 42 731, Телеграм амбасаде из Рима упућен ДСИП-у 28. јануара 1959.

66 Пјерачини је за Београд свакако био *persona grata* због својих ранијих пријатељских ставова према Југославији. Посебан утисак оставио је његов текст о југословенском самоуправљању објављен у *Mondo Operaio* 1957, који је Кардељ

Током боравка у југословенској престоници Пјерачини се срео са Кардељом и Влаховићем. У овим разговорима навео је како је на унутрашњем плану главни политички циљ социјалиста био да створе демократску алтернативу демохришћанској влади, као и да СПИ нема намеру да са КПИ обнавља *пакт акционог јединства*. Када је у питању деловање у оквиру међународног радничког покрета, указао је на настојање СПИ да сарађује са свим социјалистичким снагама које нису биле „деформисане стаљинизмом и реформистичком дегенерацијом“. У ову групу спадале су како комунистичке тако и социјалистичке и социјалдемократске партије. Наведено се уклапало у политику коју су заступали Југословени. Кардељ је у разговору нагласио како је и политика Југославије залагање за сарадњу са оним партијама које су биле против „стаљинистичког догматизма и социјал-демократског реформизма“. Он је отишао и корак даље наводећи како такве снаге треба да се активирају и на ширем плану у придобијању покрета и партија у земљама Трећег света, односно на деколонизованим просторима Азије и Африке и позвао СПИ да се активира на том простору.⁶⁷

Идеја о активирању према земљама Трећег света се италијанским социјалистима очито учинила привлачном, па су је прихватили. Након повратка у Рим Пјерачини је у име партије упутио допис на адресу ССРНЈ у коме је тражио списак партија и покрета из Азије и Африке и њихове контакте.⁶⁸ Заиста, социјалисти су убрзо успоставили сарадњу са партијама у Алжиру, Тунису, Мароку, Гани и неким социјалистичким партијама Латинске Америке.⁶⁹ Све наведено је показало да је од 1959. Југославија у СПИ дефинитивно добила још једног партнера за своју политику окупљања свих ванблоковских „прогресивних“ покрета и партија у свету.⁷⁰ Блискост ставова и посвећеност испуњавању плана сарадње потврдила је и посета Ломбардија, као и групе од десетак градоначелника из редова СПИ.⁷¹ То-

тада оценио као најбољи текст једног странца о Југославији. АЈ, 142/1-40, Забелешка о доласку Ђованија Пјерачинија.

67 АЈ, 142/1-40, Забелешка о разговору Едварда Кардеља са Ђовани Пјерачинијем чланом Дирекције СПИ, 13. марта 1959.

68 Исто, Писмо Ђ. Пјерачинија упућено ССРНЈ 24. марта 1959.

69 АЈ, 142/II-499, Забелешка о разговору са Пјетром Виторелијем, чланом ЦК Социјалистичке партије Италије до 5. децембра 1959.

70 АЈ, 142/1-40, Забелешка о разговору Едварда Кардеља са Ђовани Пјерачинијем, чланом Дирекције СПИ, 13. марта 1959.

71 О наведеним посетама детаљније у: АЈ, 142/1-40.

ком године су размењени и предавачи, док је теоријски часопис СПИ *Mondo Operaio* у два броја објавио више ауторских текстова из пера појединих југословенских руководиоца о темама везаним за развој социјализма у Југославији.⁷²

Чини се да се врхунац приближавања догодио децембра 1959, када је Југославију по први пут посетио Нени. Он је током године у више наврата био саговорник југословенског амбасадора у Италији Михаила Јаворског, а разговори су били везани за бројне теме, попут политичких дешавања на Апенинском полуострву, међународне ситуације, односа СПИ и ССРНЈ и перспективе европске левице.⁷³ Југословенски државни врх је прихватио Ненијеву посету, мада, како је већ наведено, о њему није имао добро мишљење. Неповерење се превасходно темељило на ставовима које је лидер социјалиста након Другог светског рата заузимао према тршћанском и неким другим важним питањима. Како је оцењено у Београду, током кризе око Трста Нени је показивао „националистичку ускогрудост“ помешану са „политиканским настојањима“ да овај проблем употреби „за ускопартијске интересе и лично популарисање“.⁷⁴ Поред наведеног, Југословени су сматрали да постоје и други разлози због којих није показивао наклоност према руководству у Београду. Наиме, веровало се да је Нени сматрао како је његов престиж самосталног европског социјалистичког лидера био у сенци Титове популарности и да је то био основни разлог због кога је пружао подршку дисидентима Миловану Ђиласу и Владимиру Дедијеру у време када им је суђено у Југославији. Уопштено говорећи, Нени је доживљаван као политичар који има „шарене ставове“ и води „шпекулантску политику“,⁷⁵ односно као социјалиста који сматра комунистички покрет

72 *Mondo Operaio* је у броју 3 за март 1959. објавио текстове Кардеља, Влајка Бегића, Вратуше, Авда Хума, Јована Ђорђевића и Моме Марковића. У наредном двоброју објављени су чланци Бранка Кудовића, Ашера Делеона и Славка Комара. Бројеви часописа *Mondo Operaio* доступни су на адреси: <https://mondoperaio.senato.it/controller.php?page=archivio-pubblicazione-anno&anno=1959> (datum pristupa 11. 1. 2022).

73 ДАМСП, ПА, 1959, Италија, к. 49, 410081, Телеграм амбасаде из Рима упућен ДСИП-у 1. априла 1959; Исто, к. 50, 418548, Телеграм амбасаде из Рима упућен ДСИП-у 7. јула 1959.

74 АЈ, КПР, I-3-а/44-13, Пријем секретара Социјалистичке партије Италије Пјетра Ненија; Петар Драгишић, *Шта смо знали о Италији? Погледи из Београда на Италију 1955–1978*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2019), 179.

75 На овај начин је Ненија окарактерисао Вељко Влаховић (АЈ, 507/IX-s/a-71, Стенографске белешке Комисије за међународне везе, од 24. фебруара 1958). Уве-

„секташким екстремизмом“.⁷⁶ Из свега наведеног Југословени су изводили закључак: „коинциденција у знатној мери његових спољно-политичких ставова, као једино могућих за његову струју, са принципима наше спољне политике, као и изолација у којој се СПИ налази у односу на западноевропске социјалдемократске покрете, присиљава Ненија на контакте са нама“.⁷⁷

Нени се током посете састао са руководством Југославије на челу са Титом. Сусрет са Брозом је био готово у целости посвећен анализи стања у међународним односима. Двојица лидера су разговарала о могућностима организовања оних снага у међународном радничком покрету које су се залагале за принципе активне мирољубиве коегзистенције, политике коју су заступали и Југословени и италијански социјалисти.⁷⁸ Нени је ставове социјалиста о овом питању образложио и у интервјуу датом београдској *Политици*. Том приликом је нагласио како је потребно да се ликвидирају блокови и указао на важност процеса „динамичне коегзистенције“ у коме је нарочиту улогу требало да имају несврстане земље, које ће као „трећа сила“ знатно утицати на овај процес у надолazeћим годинама. Подвукао је како постоји широк простор за сарадњу између Југославије, која се налази изван војних блокова, и СПИ, која је изван идеолошких блокова.⁷⁹ Интервју је био запажен и у дипломатским круговима у Београду, а званична Италија негодовала је због Ненијевог боравка у Југославији.⁸⁰

рење да је лидер СПИ вешт и лукав политичар било је општеприхваћено у југословенском руководству.

76 АЈ, 507/IX-48/IV-100, Сарадња ССРНЈ – Социјалистичка партија Италије.

77 АЈ, 142/II-500, Извештај о Пјетру Ненију; Драгишић, *Шта смо знали о Италији?*, 179.

78 АЈ, КПР, I-3-a/44-13, Пријем секретара Социјалистичке партије Италије Пјетра Ненија. - Судећи по Ненијевим дневничким забелешкама, Тито на њега није оставио нарочит утисак, изузимајући опаску о виталности југословенског председника, на којој му је завидео пошто су били вршњаци. Много упечатљивији били су сусрети са Кардељом. Њега је Нени назвао „мозгом“ југословенског руководства и окарактерисао као информисаног, оштроумног и блиског западном социјализму. Закључио је како имају скоро у потпуности истоветно размишљање и додао како Кардељ: „Има много поверења у моје могућности на европском и унутрашњем италијанском плану“. Pietro Nenni, *Glia anni di Centro-Sinistra. Diari 1957–1966* (Milano: SugarCo, 1982), 85.

79 *Политика*, 14. 12. 1959.

80 АЈ, КПР, I-5-b/44-7, Забелешка о разговору Државног подсекретара Срђе Прице са италијанским амбасадором Кавалетијем на вечери код Јапанаца, 16. децембра 1959.

Ненијева посета била је важан догађај за обе стране. Ипак, унутар СПИ се могло чути да се лидер социјалиста надао одлучнијој подршци Југославије, нарочито када је била у питању материјална подршка партији.⁸¹ А гласине о томе да су Југословени „масом пара“ попуњавали празну партијску касу социјалиста колале су у италијанским политичким круговима још од успостављања званичних веза 1957. године.⁸² Да су социјалисти настојали да искористе Југославију како би поправили финансирање странке, сведочи и посета члана дирекције и познатог бизнисмена Дина Ђентилија (Dino Gentili). Он је дошао у мају 1959. у Београд по Ненијевом налогу и са намером да успостави трговинске везе.⁸³ Иницијативе да се предузећа под контролом СПИ повежу са Југославијом постојале су и раније,⁸⁴ а ову тему је актуелизовао и Пјерачини током описаног мартовског боравка у Београду. Социјалисти су приликом економског повезивања са Југославијом користили ранија искуства са успостављањем веза са Кином и источноевропским социјалистичким државама.⁸⁵

Током више разговора које је водио у Београду Ђентилију су предочене две могућности за будућу трговинску сарадњу: преузимање заступништва појединих југословенских фирми у Италији или формирање мешовитог предузећа које би се бавило трговинским пословима између две земље. Ђентили се одлучио за другу опцију, уз молбу да Југославија додатно помогне оснивање предузећа тако што би кредитирала и италијански део, образлажући то тиме

81 АЈ, 142/II-499, Извештај амбасаде из Рима: „Леве партије у Италији и њихове масовне организације у 1959. години“.

82 АЈ, 507/IX-48/IV-65, Забелешка о разговору Председника Народне скупштине Словеније Михе Маринка са члановима Дирекције СПИ, 16. април 1957.

83 АЈ, КПР, I-5-b 44/7, Забелешка о разговору генералног секретара ССРНЈ Едварда Кардеља са чланом Дирекције СПИ Ђентилијем, 15. мај 1959. у Београду; ДАМСП, ПА, 1959, Италија, к. 49, 410081, телеграм амбасаде из Рима упућен ДСИП-у 11. априла 1959.

84 Тако су на препоруку Ненија фебруара 1958. југословенску амбасаду посетили представници федерације СПИ из Торина, који су истовремено били на челу конзорцијума средње и ситне индустрије из овог града. Циљ посете је био да увежу предузећа свог конзорцијума са Југославијом. ДАМСП, ПА, 1958, Италија, к. 47, 43283, телеграм амбасаде из Рима упућен ДСИП-у 12. фебруара 1958.

85 СПИ су из ових послова истиснули италијански комунисти (АЈ, 142/I-40, Забелешка о боравку Ђентилија, члана Социјалистичке партије Италије). Ђентили је, такође, успоставио економске везе са Кином 1953. Enrico Fardella, „The Normalization of Relation between Italy and People’s Republic of China“, *Italy’s Encounters with Modern China*, eds Maurizio Marinelli and Giovanni Andorino, (New York: Palgrave Macmillan, 2014), 122–123;

што се социјалисти налазе у тешкој материјалној ситуацији и немају средства за оснивачки капитал.⁸⁶ Југословени су прихватили све услове и одредили да се као Ђентилијев партнер у послове укључи загребачко реекспортно предузеће Астра. Врх СПИ је био веома задовољан успешно окончаним послом.⁸⁷

У складу са постигнутим договором септембра 1959, у Италији је формирано предузеће *Adriatica scambi*,⁸⁸ које се наредне године повезало са Астром. Ђентили је, међутим, у стварању специјализоване фирме за пословање са Југославијом видео и могућност да добије монопол над робном разменом са овом државом, па је у том циљу почео у цео подухват да укључује и своје друге фирме, с временом занемарујући пословање *Adriatica scambi*. Након упозорења Југословена на овакву делатност Ђентилија, дирекција СПИ га је на лето 1960. сменила, а управљање предузећем поверила новом руководству.⁸⁹ *Adriatica Scambi* је наставила да послује све до 1962, када је започета ликвидација ове фирме, па је коначно и угашена 1967.⁹⁰

Југославија је поред повезивања трговинских предузећа финансијски помогла италијанске социјалисте на још три начина. Први је било позивање петнаестак партијских руководилаца да проведу одмор у Југославији, пракса коју су користили и код сарадње са неким другим партијама.⁹¹ Други начин је било финансирање дописника дневника *Avanti!* из Београда; а трећи се односио на директну новчану помоћ СПИ. Као и у случају формирања заједничког предузећа, руководство СПИ је затражило финансијску помоћ уз образложење да се странка налази у тешкој материјалној ситуацији. Како су наводили у разговорима са Југословенима, помоћ су им нудили са више страна, од концерна ЕНИ преко Фијата до СССР-а и САД-а, али су се они одлучили да је затраже од Београда будући да ничим није

86 АЈ, 142/1-40, Забелешка о боравку Ђентилија, члана Социјалистичке партије Италије.

87 Нени се захвалио Влаховићу на „изузетном“ пријему Ђентилија. АЈ, 142/1-40, Писмо Дина Ђентилија од 20. маја 1959, руком дописана Влаховићева белешка уз Ђентилијево писмо.

88 О циљевима овог предузећа видети: <https://www.lazio900.it/oggetti/204498-adriatica-scambi-s-p-a/> (datum pristupa 11. 1. 2022).

89 ДАМСП, ПА, 1960, Италија, к. 46, 412223, телеграм конзулата из Милана упућен ДСПИ-у 29. априла 1960.

90 <https://www.lazio900.it/oggetti/204498-adriatica-scambi-s-p-a/> (datum pristupa 11. јануара 2022).

91 АЈ, КПР, II-3-а-1/26, Записник са седнице Извршног комитета ЦК СКЈ од 26. новембра 1962.

била условљена.⁹² У Југославији су прихватили ову молбу, пошто су видели корист од тога да поједини листови под контролом СПИ објаве позитивне текстове о Југославији, као и због перспективе уласка социјалиста у власт у Италији.⁹³

Позитиван тренд у развоју односа између ССРНЈ и СПИ наставио се и 1960. и добијао је све организованији облик. У складу са претходно договореним плановима више чланова дирекције ове партије посетило је Југославију.⁹⁴ Током одржавања V конгреса ССРНЈ у Београду априла исте године, СПИ је послала званичну делегацију предвођену чланом дирекције и сенатором Гатом (Simeone Gatto), која је оставила утисак озбиљне и Југославији наклоњене групе. Посебну улогу у развијању међупартијских односа током 1960. почела је да игра издавачка кућа *Avanti!*, нарочито од када је на њено чело стао Пјерачини. Док је дневни лист истог имена био једини у Италији који је без задршке објављивао афирмативне текстове о Југославији, дотле је издавачка кућа штампала материјале са V конгреса и друге публикације из ове државе.⁹⁵ Коначно, на захтев Пјерачинија, Ју-

92 Драгишић, *Шта смо знали о Италији?*, 179-180. - Пјетро Нени, очекивано, у својим дневничким забелешкама не помиње новчану помоћ Југославије, али наводи како су трошкови финансирања партијског апарата износили између 120 и 150 милиона лира годишње, не рачунајући издатке за издавачку кућу *Avanti!*, која је такође имала „огроман“ дефицит. Nenni, *Gli anni di centro sinistra*, 51.

93 АЈ, 507/IX-48/IV-96, Забелешка о разговору са представницима Ненијеве Социјалистичке партије, 27. мај 1960. - Тито је на маргини документа дописао како треба дати тражену помоћ. Судаћи на основу доступних докумената, Југословени су на име директне новчане помоћи давали СПИ по 80.000 долара годишње (50 милиона лира). Ипак, није довољно јасно у ком периоду су давали ову помоћ. У појединим документима се наводи да је укупан износ директне финансијске помоћи износио 160.000 долара, а као године се наводе 1960. и 1961. Из других извора се пак стиче утисак да је новчана помоћ дата још 1959. Како било, овој суми треба додати и 3.146.478 динара колико је коштало финансирање годишњих одмора за 1960. и 1961. и 1.894.500 динара годишње за дописника листа *Avanti!* Очигледно је да се радило о изузетно високом износу, нарочито ако се узме у обзир да је целокупна помоћ коју су Југословени издвојили за бројне покрете и партије у свету за 1960. и 1961. износила 226.000 долара. АЈ, КРР, II-3-а-1/26, Записник са седнице Извршног комитета ЦК СКЈ од 26. новембра 1962.

94 Југославију су посетили Ломбарди, Пјерачини и Виторељи. У Београду су боравили и члан дирекције Лућано Де Паскалис (Luciano De Pascalis) и члан Централног комитета СПИ Чезаре Бенси (Cesare Bensi), обојица задужени за партијске финансије. АЈ, 142/II-499, Извештај југословенске амбасаде из Рима: „Лево партије и организације у Италији у 1960. години“.

95 *Avanti!* је први у иностранству објавио делове Кардељеве књиге *Socijalizam i rat*. Исто.

гословени су именовали београдског дописника листа *Avanti!*, а избор је пао на уредника *Политике* Николу Лекића.⁹⁶

Док се сарадња са социјалистима разгранавала, односи са КПИ били су и даље на ниском нивоу. Италијански комунисти уклопили су се у политику коју су заступале остале просовјетски оријентисане комунистичке партије, али су избегавали заоштравање односа и изношење полемичких тонова у јавност. Током 1959. у штампи под контролом ове партије није се појавио ниједан антијугословенски текст налик написима публикованим у СССР-у и земљама лагера. Писање о Југославији сводило се на тек понеки чланак о унутрашњим питањима, на преношење спољнополитичких ставова Београда када су били у сагласју са совјетском политиком и на регистровање појединих значајних догађаја у билатералним југословенско-италијанским односима.⁹⁷ Биле су врло ретке јавне критике на рачун СКЈ, попут Тољатијевог извештаја на пленуму Централног комитета КПИ марта 1959. у коме је навео да су југословенски комунисти „крахирани у светском мерилу“.⁹⁸

Званичних сусрета партијских врхова, очекивано, није било, али се амбасадор Јаворски у више наврата сретао са појединим члановима Централног комитета КПИ, попут Пајете и Ђорђа Амендоле (Giorgio Amendola).⁹⁹ Било је и других личних контаката на разним међународним скуповима или приликом боравка југословенских функционера у Италији.¹⁰⁰ Наставило се и са разменом рођенданских честитки између Тита и Тољатија, али су то и даље биле кратке куртоазне поруке.¹⁰¹ Све напред побројано било је део политике КПИ у чијој основи је била намера да се створи утисак како везе постоје

96 Исто.

97 АЈ, КПр, I-5-b/44-8, Монографија о Италији, март 1960.

98 Овој изјави треба додати и неколико иступања Лонга током 1958. и 1959. године. АЈ, 142/II-499, Извештај југословенске амбасаде из Рима: „Леве партије у Италији и њихове масовне организације у 1959. години“.

99 ДАМСП, ПА, 1959, Италија, к. 49, 412554, телеграм амбасаде из Рима упућен ДСИП-у 7. маја 1959; Исто, к. 50, 47886, телеграм амбасаде из Рима упућен ДСИП-у 22. марта 1959.

100 Посебно се издваја незванични сусрет Светозара Вукмановића - Темпа са Лонгом, Пајетом и Аликатом у Риму септембра 1959, који је Лонго оценио као „једнако вредан по нивоу и садржају најофицијелнијем контакту“. АЈ, 142/I-40, Забелешка о разговору Светозара Вукмановића - Темпа са Лонгом, Пајетом и Аликатом 16. септембра 1959.

101 АЈ, 507/IX-48/I, 229.

„али да су такве природе да не обавезују партију“.¹⁰² У складу са наведеним је и једина реченица посвећена Југославији у Тољатијевом реферату на IX конгресу КПИ одржаном фебруара 1960. Он је тада концизно навео: „Од VIII конгреса на овамо имали смо користан сусрет са Савезом комуниста [Југославије] и различитост ставова, која није могла да омета сусрет“.¹⁰³ Овакво понашање КПИ подсећало је Југословене на прошлост и 1954. годину, када су се италијански комунисти припремали на помирење са Београдом.¹⁰⁴

Због свега наведеног Југословени су простор за сарадњу видели у контактима са масовним организацијама под утицајем КПИ, попут синдиката CGIL, борачког удружења ANPI, омладинских организација, организација жена UDI, затим у оквиру издавачке делатности и контаката са предузећима која су била везана за италијанске комунисте.¹⁰⁵ То се уклапало у нову спољнополитичку стратегију Југославије формулисану на јесен 1959. у чијој основи је био еластичнији приступ сарадњи који је подразумевао „ненаметљиве и неспектакуларне форме, чија корист често превазилази резултате посета великих делегација“.¹⁰⁶ Када су у питању италијански комунисти, предност ове врсте сарадње била је у томе што наведене организације нису биле у потпуности партијске, већ је у њима било и некомуниста, тако да је КПИ могла са више слободе да контактира са Југословенима. Југословенски државни врх је од својих дипломатских представника у Италији тражио да искористе сваку прилику како би развијали односе са комунистима, уз констатацију да ће КПИ прихватити сарадњу и због тога што се бојала да јој добри односи између Југославије и СПИ не наштете на унутрашњем плану.¹⁰⁷ Политику са-

102 АЈ, 507/IX, S/a-151, Извештај: „Сарадња Савеза комуниста Југославије и Комунистичке партије Италије“, од 1, новембара 1963.

103 АЈ, 142/II-431, Стенографске белешке са седнице Комисије за међународне везе ССРНЈ и ЦК СКЈ одржане 20. фебруара 1960.

104 ДАМСП, ПА, 1959, Италија, к. 49, 415922, Додатак записнику са саветовања одржаног 8. и 9. маја у амбасади у Риму. - У њему се о ставу КПИ наводи: „Све више је распрострањено мишљење [унутар КПИ, прим С. М.] да Југословени најбоље виде ствари, и да други копирају југословенску праксу, а за све време новог сукоба нису напустили мишљење да ће се са Југославијом као социјалистичком земљом морати опет срести да рашчисте ствари“.

105 ДАМСП, ПА, 1959, Италија, к. 49, 415922; Исто, 416618, Забелешка о италијанској унутрашњој ситуацији, спољној политици и југословенско-италијанским односима; Исто. к. 50, 47886.

106 АЈ, 507/IX, S/a-83, Нова оријентација у нашој спољној политици и наши задаци, октобар 1959.

107 ДАМСП, ПА, 1959, Италија, к. 49, 415922.

радње преко масовних организација прихватила је и КПИ, па су односи са њом у том тренутку били знатно шири него са било којом другом просовјетском комунистичком партијом.

Ново поглавље у односима Југославије са партијама италијанске левице започело је упоредо са отопљавањем односа са СССР-ом крајем 1960. Када су се у Москви током новембра окупили представници 81 комунистичке и радничке партије и у изјави након заседања поново осудили „југословенски ревизионизам“, чинило се да ће доћи до додатног заоштравања односа са СКЈ. Десило се, међутим, сасвим супротно. Совјети су већ децембра почели да предузимају низ корака како би се односи поправили. Тако је започео процес који је, уз извесне осцилације везане за став СССР-а према првој конференцији несврстаних одржаној у Београду 1961, окончан обнављањем односа током 1962. Тачку на овај процес ставила је Титова посета Москви децембра 1962, када су и међупартијски односи обновљени.¹⁰⁸

Комунистичка партија Италије је у односу на остале комунистичке партије очекивано предњачила у процесу поправљања односа са СКЈ. Тако је, током поменуте новембарске конференције 81 комунистичке и радничке партије, њен представник Лонго био једини од присутних који је заступао другачији, умеренији, став према Југославији.¹⁰⁹ Доказ да се односи поправљају био је и долазак Тољатија на пријем приликом прославе југословенског Дана Републике, који је одржан истог месеца у Амбасади у Риму. Био је то први сусрет Југословена са лидером КПИ још од пролећа 1958.¹¹⁰ Већ током наредне 1961. уследио је читав низ корака који је указивао на то да италијански комунисти настоје да успоставе ближу сарадњу. У питању су били сусрети појединих руководилица, додуше још увек неформални и често на маргинама других догађаја. На Београдску конференцију несврстаних КПИ је послала посматрача „у полулегалној форми“ и кроз своју штампу подржала овај догађај, а *L'Unita* је на личну Тољатијеву иницијативу тражила интервју од Тита и објавила га полови-

108 Tripković, *Jugoslavija i SSSR*, 109–139.

109 Богдан Живковић, „Од новог помирења до стратешког савеза: односи југословенских и италијанских комуниста од 1962. до Тољатијеве посете јануара 1964. године“, *Историјски записи* 3–4/2020, 128; Agosti, *Palmiro Togliatti*, 271.

110 АЈ, 142/II-499, Извештај: „Леве партије и организације у Италији 1960. године“.

ном септембра.¹¹¹ Две партије су размењивале различите студијске групе, а дошло је и до сарадње појединих установа, попут Института Грамши и Историјског одељења ЦК СКЈ. Као и претходних година, једна група партијских функционера КПИ бесплатно је летовала у Југославији. Коначно, интензивирана је сарадња појединих федерација КПИ са Хрватском и Словенијом.¹¹²

Највидљивији знак да се односи поправљају било је Тољатијево излагање на Пленуму ЦК КПИ одржаном новембра 1961. Он је Југославији посветио део говора у коме је навео како су, упркос свему, са Београдом у претходних неколико година одржавани контакти и очувани пријатељски односи. Нагласио је како не треба унапред одбацити југословенско искуство, већ треба испитати какав је заиста политички систем ове земље и то без напред заузетих негативних ставова. Како је цео говор био публикован у листу *L'Unita* са њим је било упознато и најшире партијско чланство.¹¹³ Реакције су биле позитивне, па је тако, по речима појединих сенатора из редова КПИ, италијанским комунистима „лакнуло и осећају се као да су се ослободили терета који их је притискивао“.¹¹⁴ То није значило да је нестала опрезност у јавном иступању, особина која је карактерисала однос италијанских комуниста према Југославији током проучаваног периода. Они су се и даље трудили да значајније не одступе од политичке линије коју је заступала Москва, а морали су и да воде рачуна о интерним струјањима у самој партији, нарочито међу онима који нису имали симпатија према СКЈ. Како су Југословени видели политику КПИ према СКЈ у овом периоду, најбоље је дефинисао Света Вучић, саветник у Амбасади у Риму задужен да прати деловање италијанске левице, речима: „став КПИ према Југославији стално вибрира између забринутости да не испадне да она одобрава 'југословенски ревизионизам' и потребе да учврсти везе са СКЈ“.¹¹⁵ Зато не

111 АЈ, 507/III-86, Нека актуелна спољнополитичка питања, 10. октобар 1961. - Интервју са Титом је објављен на насловној страни броја од 12. септембра 1961. *L'Unita*, 12. 9. 1961.

112 Исто.

113 *L'Unita*, 10. 11. 1961, 10.

114 ДАМСП, ПА, Италија, к. 43, 437358, телеграм конзулата из Милана упућен ДСИП-у 15. децембра 1961. - У Југославији је изјава оцењена као „смела“ у односу на став осталих комунистичких партија. АЈ, 142/II-432, Стенографске белешке Комисије за међународне везе ССРНЈ од 18. новембра 1961, Дискусија председника Комисије Добривоја Видића.

115 АЈ, 142/II-501, Извештај Свете Вучића „Стање и развој италијанске левице у 1961. години“, од 6. фебруара 1962. - Вучић је у истом извештају нагласио:

чуди да је само неколико дана након говора на пленуму Тољати одбио да се сретне са делегацијом ССРНЈ, која је у том тренутку била у посети италијанским социјалистима. Бакарић, који је био на челу ове делегације, ипак се срео са Лонгом, али су разговори били формалне природе и без политичког значаја.¹¹⁶ Убрзо је уследила и једна критика на рачун југословенских комуниста, коју је упутио Пајета.¹¹⁷

Када је током априла 1962. Андреј Громико посетио Београд и тако започео низ сусрета југословенских и совјетских лидера, било је то зелено светло за италијанске комунисте да још више пажње посвете Југославији. Управо у то време Влаховић је боравио у Риму и имао прилике да коначно разговара са Тољатијем. Први човек КПИ позитивно је оценио дотадашњу сарадњу, нарочито на нивоу партијских федерација са Словенијом и Хрватском, те се заложио за проширење веза. Том приликом је договорен и долазак једне студијске групе КПИ у Југославију. Након разговора Влаховић је закључио како готово да није било разлике у ставовима две партије када су у питању основни проблеми развоја социјализма.¹¹⁸ У складу са договором, убрзо је у Југославију дошло више чланова ЦК КПИ, а као и претходних година група руководилаца италијанске партије провела је годишњи одмор у овој суседној земљи.¹¹⁹ И штампа КПИ је почела да објављује све више текстова о Југославији. Током октобра, као гост *Борбе*, дошао је новинар *L'Unita* Саверио Тутино (Saverio Tutino), који је у другој половини новембра објавио серију од четири текста посвећена доношењу новог устава, као и интервју са Кардељом.¹²⁰ Недељник *Rinascita* је током друге половине године такође публикувао низ текстова о појединим југословенским темама.¹²¹ Поправљање односа кулминирало је децембра 1962. када је једна делегација СКЈ при-

„Осећа се да настоји [КПИ, прим С. М.] да развије активне везе са СКЈ, али без галаме и публицитета, са перспективом да и друге ком. партије прихвате идеју да Југославија не буде изолована и изван радничког покрета, што нам је Тољати јасно рекао“.

116 АЈ, 142/II-432, Стенографске белешке Комисије за међународне везе ССРНЈ од 18. новембра 1961.

117 АЈ, 507/IX-48/I-242, Савеза комуниста Југославије и Комунистичке партије Италије.

118 АЈ, 507/IX-s/a-118, Записник са састанка Комисије за међународне везе ССРНЈ од 28. априла 1962.

119 АЈ, 507/IX-48/I-242, Сарадња Савеза комуниста Југославије и Комунистичке партије Италије.

120 *L'Unita*, 16, 17, 18, 21. 11.

121 *Rinascita*, 4 agosto, 1 settembre e 15 dicembre.

суствовала X конгресу КПИ.¹²² Овом посетом заправо су обновљени односи између КПИ и југословенских комуниста. Уследиће период све интензивније сарадње, који ће кулминирати Тољатијевом посетом Београду јануара 1964.¹²³

Док су односи са КПИ ишли узлазном путањом, сарадња са Социјалистичком партијом Италије је од 1961. постепено почела да губи на интензитету. Додуше, током ове године контакти и посете на свим нивоима су се настављали, па је фебруара у Београду боравила партијска делегација предвођена чланом дирекције Франческом Де Мартином. Том приликом је договорен нови програм сарадње, који је поред уобичајених размена студијских група и предавача предвиђао и слање сталног дописника листа *Avanti!* у Југославију.¹²⁴ Убрзо је у Београд допутовао новинар Ђан Батиста Финокјаро.

Било је, међутим, све очигледније да је СПИ све ближа уласку у владу. То је потврдио и XXXIV партијски конгрес, одржан у Милану марта 1961, на коме је поново победила Ненијева струја. Мада су овог пута у дирекцију партије поново ушли и припадници левице, то није унело јединство у странку нити је променило њен основни политички правац утврђен на претходном, напуљском конгресу. На унутрашњем плану СПИ се и даље приближавала владајућој Демохришћанској партији, док је отпала свака могућност општег савеза са КПИ. На спољном плану социјалисти су се и даље залагали за детант, сарадњу са неутралним државама, јачање улоге Уједињених нација, разоружање и подршку процесу деколонизације.¹²⁵

Социјалистичка партија Италије је наставила да показује велику заинтересованост за сарадњу са Југословенима. Тако је инсистирала да активно учествује на београдској конференцији несврстаних, нарочито због могућности да се том приликом додатно повеже са „напредним покретима“ из Азије и Африке.¹²⁶ Како њено учешће није било могуће, због концепције саме конференције, СПИ је на овај

122 AJ, 507/IX-48/1-240.

123 О односима СКЈ–КПИ од краја 1962. до Тољатијеве посете видети: Живковић, *Од новог помирења до стратешког савеза*, 130–144.

124 AJ, 142/II-432, Записник са састанка Комисије за међународне везе ЦК СКЈ и ССРНЈ од 25. фебруара 1961.

125 Degl'Innocenti, *Storia del PSI*, 267–268.

126 Приликом сусрета Ивана Крајачића и Макса Баће са врхом СПИ половином јула Нени је показао интерес да СПИ учествује на конференцији несврстаних уз образложење да је спољнополитичка концепција СПИ „идентична са идејама које су руководиле сазивом Конференције“. AJ, 142/II-500, Забелешка о разговору од 20. јула 1961.

догађај као посматраче послала Пјерачинија и Виторелија. Нени је такође упутио поздравно писмо, које је било прочитано током конференције, у коме је поистоветио залагање за неутралну политику коју су заговарали окупљени у Београду са спољнополитичким ставовима своје партије.¹²⁷ Истовремено, у штампи под контролом СПИ објављен је велики број текстова који су афирмативно говорили о овом догађају.

Без обзира на показану заинтересованост за учешће на Београдској конференцији несврстаних, у Југославији су сматрали како су италијански социјалисти током 1961. били мање ангажовани на пољу спољне политике због унутарпартијских сукоба и подела и жеље да постану део владајуће коалиције. То се одразило и на њихов незавидан положај у међународном радничком покрету, пошто су били у лошим односима са комунистичким партијама, Социјалистичком интернационалом и већином социјалистичких и социјалдемократских странака Европе, а нису били довољно ангажовани ни у контактима са „прогресивним покретима“ Азије и Африке. У Београду су веровали како је СПИ једину активност показивала у контактима са Југословенима те британским и скандинавским лабуристима.¹²⁸

Међупартијска сарадња није добила на интензитету ни током наредне 1962. године. Како је то било време када су јачали контакти југословенских комуниста са КПИ, руководство социјалиста на челу са Ненијем почело је све гласније да приговара Београду како је изгубио интересовање за развијање веза.¹²⁹ У Југославији су поново одбијали ове приговоре и за хлађење односа кривили супротну страну. Сматрали су како су заправо социјалисти били фокусирани на улазак у италијанску владу те да им није ишло у прилог да се везују за југословенске комунисте. Поред наведеног, све више је расло неповерење према Ненију и његовој политици. Југословени су сматрали да је лидер социјалиста, као лукав и прагматичан политичар, користио контакте са ССРНЈ како би остварио циљеве у унутрашњој политици и да генерално није имао поверења у југословенске комунисте.¹³⁰ Зато су процењивали како су код струје Ненијевих ауто-

127 Ненијево писмо објавио је *Avanti!* 1. септембра 1961.

128 АЈ, 142/II-501, Извештај Свете Вучића „Стање и развитак италијанске левице у 1961. години“ од 6. фебруара 1962.

129 АЈ, 507/IX-48/IV-100, Сарадња ССРНЈ – Социјалистичка партија Италије.

130 Југословени су примећивали и да је Нени имао оштрији став према случају Милована Ђиласа у односу на остатак СПИ. Како је Ђилас у то време био поново ухапшен и осуђен на затворску казну, Нени је сматрао да га није требало

номиста у суштини преовладавали „формални и спољни аспекти а не органска сарадња“.¹³¹ Са друге стране, лево крило партије је са обнављањем односа Југославије и КПИ, било све заинтересованије да се повеже са Београдом. Суочена са све израженијом поларизацијом унутар СПИ, у којој су се већ виделе озбиљне назнаке дефинитивне поделе, Југославија је највише поверења имала у групу окупљену око Рикарда Ломбардија.¹³²

Мада је било очигледно да све више пажње посвећује италијанским комунистима, Југославија је настојала да макар спољним манифестацијама пружи исти третман и СПИ. То се могло видети и приликом традиционалног позивања партијских функционера да годишњи одмор 1962. проведу у Југославији. Првобитна идеја била је да се позове само пет социјалиста и двадесет комуниста, али је план накнадно промењен, па је из обе странке позвано по двадесет људи.¹³³ И поред тога, током 1962. и наредне године готово да није било значајнијих сусрета са представницима СПИ, изузимајући учешће делегације ССРНЈ на XXXV конгресу ове партије одржаном октобра 1963.¹³⁴ Сарадња са социјалистима поново је добила на динамици тек од 1964, али је тада ситуација на италијанској левици била измењена, будући да је СПИ децембра претходне године ушла у владу такозваног органског левог центра, коју је као премијер предводио демохришћанин Алдо Моро (Aldo Moro). Сада су Југословени на Социјалистичку партију Италије гледали не само као на идеолошки сродну партију већ и на странку која је била део владајуће коалиције.

Резиме

Југославија је током 1957. остварила блиску сарадњу са Комунистичком партијом Италије, са којом је на јесен претходне године обновила односе прекинуте након Резолуције Информбироа. Сарадњу нису поквариле ни несугласице које су се појавиле у односима

кажњавати. Ипак, није се са њим јавно солидарисао, већ је апеловао на хумано поступање југословенских власти. У Београду су сматрали да су наведени ставови супротни интересима Југославије. Исто.

131 АЈ, 142/II-501, Став КПИ и СПИ према Југославији и спремност за сарадњу, 21. мај 1962.

132 АЈ, 507/IX-48/IV-100, Сарадња ССРНЈ – Социјалистичка партија Италије.

133 АЈ, 142/II-502, Социјалистичка партија Италије.

134 АЈ, 507/IX-48/IV-101, Извештај о присуствовању делегације ССРНЈ на XXXV Конгресу Социјалистичке партије Италије од 25. до 29. октобра 1963.

Југославије са СССР-ом након револуционарних догађаја у Мађарској. Истовремено, Југословени су 1957. успоставили односе и са Социјалистичком партијом Италије, али они нису били тако интензивни као са КПИ. Ако су односи са комунистима и социјалистима током 1957. ишли у истом правцу – мада не и подједнаком брзином – ствари су се почеле мењати наредне године. Прекретницу је представљао VII конгрес СКЈ, који је довео до отвореног сукоба на релацији Београд–Москва. Након конгреса КПИ је почела да усклађује своју политику са ставовима које су заступали СССР и остале комунистичке партије, али је настојала и да одржи неки вид сарадње са Југословенима. То су најчешће били контакти са масовним организацијама које су биле под индиректном контролом италијанских комуниста, док су руководства две партије одржавала неформалне контакте. Социјалистичка партија Италије наступала је са другачијих позиција. Како су у посматраном периоду раскинули дотадашњу блиску сарадњу са КПИ и били ослобођени притиска да морају да усаглашавају своју политику са италијанским комунистима и СССР-ом, социјалисти су приступили свеобухватној сарадњи са Југославијом. Тако је крајем 50-их СПИ постала најблискија Југословенима, не само када су партије италијанске левице у питању већ, чини се, и у ширем европском оквиру. Блискост се нарочито видела у ставовима према спољнополитичким питањима и у односу према међународном радничком покрету. Поновно приближавање Југославије и СССР-а почетком 60-их имало је одраза и на везе са италијанским партијама. Тада је интензивирана сарадња са КПИ, док су односи са социјалистима почели да губе на дотадашњем значају.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije: Fond 507, Savez komunista Jugoslavije; Fond 837, Kabinet predsednika Republike; Fond 142, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije.
- Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije. Politička arhiva, Italija.
- Agosti, Aldo. *Palmiro Togliatti. A biography*. London, New York: I. B. Tauris, 2008.
- Nenni, Pietro. *Gli anni di Centro-Sinistra. Diari 1957–1966*. Milano: SugarCo Edizioni, 1982.
- Bogetić, Dragan. „Drugi jugoslovensko-sovjetski sukob. Sudar Titove i Hruščovljeve percepcije politike miroljubive koegzistencije“. *Spoljna politika*

- Jugoslavije 1950–1961*, zbornik radova, ur. Slobodan Selinić, 49–65. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008.
- Bogetić, Dragan. *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.
 - Degl'Innocenti, Maurizio. *Storia del PSI. (Vol. 3) Dal Dopoguerra ad Oggi*. Roma: Editori Laterza, 1993.
 - Dragišić, Petar. *Šta smo znali o Italiji? Pogledi iz Beograda na Italiju 1955–1978*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019. (Cyrillic)
 - Fardella, Enrico. „The Normalization of Relation between Italy and People's Republic of China“. *Italy's Encounters with Modern China*, eds Maurizio Marinelli and Giovanni Andorino, 117–146. New York: Palgrave Macmillan, 2014.
 - Favretto, Ilaria. *The Long Search for a Third Way. The British Labour Party and the Italian Left since 1945*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
 - Favretto, Ilaria. „La nascita del centro-sinistra e la Gran Bretagna. Partito socialista, laburisti, Foreign Office“. *Italia contemporanea* 2/1996, 5–44.
 - Galeazzi, Marco. *Togliatti e Tito. Tra identità nazionale e internazionalismo*. Rome: Carocci editore, 2005.
 - Höbel, Alexander (a cura di). *Il PCI e il 1956. Scritti e documenti dal XX Congresso del Pcus ai fatti d'Ungheria*. Napoli: La Città del Sole, 2006.
 - Mattera, Paolo. *Storia del PSI, 1892–1994*. Roma: Carocci editore, 2010.
 - Mišić, Saša. „Yugoslav Communists and the Communist Party of Italy, 1945–1956“. *Italy's Balkan Strategies (19th–20th Century)*, ed. Vojislav Pavlović, 281–291. Belgrade: Balkanološki institut SANU, 2015.
 - Mišić, Saša. „Obnavljanje odnosa između Saveza komunista Jugoslavije i Komunističke partije Italije 1955–1956. godine“. *Tokovi istorije* 2/2013, 121–145. (Cyrillic) DOI <http://dx.doi.org/10.31212/tokovi.2013.2.mis.121-145>
 - Mišić, Saša. „'Per non rimanere soli'. La Jugoslavia e la sinistra italiana, 1948–1957“. *Nuova Rivista Storica* CII, 2018, 133–162.
 - Pons, Silvio. *The Global Revolution. A History of International Communism 1917–1991*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
 - Rajak, Svetozar. *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War: Reconciliation, comradeship, confrontation, 1953–1957*. London, New York: Routledge, 2011.
 - Scirocco, Giovanni. „Politique d'abord“. *IL PSI, la guerra fredda e la politica internazionale (1948–1957)*. Milano: Edizioni Unicopli, 2010.
 - Tripković, Đoko. *Jugoslavija i SSSR: 1956–1971*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013.
 - Zaslavsky, Victor. *Lo stalinismo e la sinistra italiana. Dal mito dell'Urss alla fine del comunismo, 1945–1991*. Milano: Mondadori, 2004.
 - Zuccari, Maurizio. *Il ditto sula piaga. Togliatti e il Pci nella rottura fra Stalin e Tito 1944–1957*. Milan: Mursia, 2008.

- Živković, Bogdan. „Inspiring Dissent: Yugoslavia and the Italian Communist Party during 1956“. *Tokovi istorije* 3/2021, 171–198. DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2021.3.ziv.171-198>
- Živković, Bogdan. „Od novog pomirenja do strateškog saveza: odnosi jugoslovenskih i italijanskih komunista od 1962. do Toljatijeve posete januara 1964. godine“, *Istorijski zapisi* 3–4/2020, 121–146. (Cyrillic)
- *Politika* (Cyrillic)
- *L'Unita*

SUMMARY

Saša Mišić

“1948 NEVER TO BE REPEATED!” YUGOSLAV RELATIONS
TOWARDS ITALIAN COMMUNISTS AND SOCIALISTS 1957–1962

ABSTRACT: The paper presents an analysis of relations between Yugoslavia and the two most important parties of the Italian left: the Italian Communist Party (PCI) and the Italian Socialist Party (PSI) at a time when relations between Yugoslavia and the Soviet Union deteriorated again. It is an effort to explain the way in which the dispute between Belgrade and Moscow affected the relations of the Yugoslav communists with those Italian parties.

KEYWORDS: Yugoslavia, Italian Communist Party (PCI), Italian Socialist Party (PSI), cooperation, USSR

In 1957 Yugoslavia established close cooperation with the Italian Communist Party; in the autumn of the previous year, they renewed relations which had been broken after the Cominform Resolution. Even the disputes in the Yugoslav-USSR relations after the Hungarian revolution did not break the ties completely. At the same time, Yugoslavs in 1957 also established relations with the Italian Socialist Party, but they were not as intensive as with the PCI. Although the relations with Communists and Socialists in 1957 followed the same direction – albeit not at the same speed – things started to change the following year. The turning point was the 7th Congress of the League of Communists of Yugoslavia which led to an open conflict in the Belgrade-Moscow relations. After the Congress, the PCI started to harmonize its policy with the views of the USSR and other communist parties, but it also sought to maintain some form of cooperation with the Yugoslavs. These were mostly contacts with mass organizations that were under indirect control of the Italian communists, while the leaders of the two parties maintained informal contacts. The Italian Socialist Party took a different position. Since in the observed period they broke their previously close cooperation with the PCI and were relieved of the pressure to harmonize their policies with the Italian communists and the USSR, the Socialists began a comprehensive cooperation with Yugosla-

via. Thus, in the late 1950s, the PSI became the party closest to the Yugoslavs, not only among the Italian left but also, it seems, in the wider European framework. This closeness was especially reflected in the attitudes towards foreign policy issues and the attitude towards the international labour movement. The rapprochement of Yugoslavia and USSR in early 1960s reflected on relations with Italian parties as well. At that time, cooperation with the Italian Communist Party was intensified, whereas the relations with the Socialist started to lose significance.